

Epistemološki i metodološki problemi u kriminološko-penološkim istraživanjima

Vladimira Žakman-Ban* i Rajko Mlinarić**

*Fakultet za defektologiju, Odsjek za poremećaje u ponašanju

**Okružni Zatvor Zagreb

Sažetak

Intencija ovog rada je naglašavanje važnosti uvažavanja brojnih epistemoloških i metodoloških problema u društvenim istraživanjima. Uz navođenje mnogih rješenja, autori naglašavaju problem njihove različite prosudbe (vrednovanja), »vrijednosnog svrstavanja« odnosno uvažavanja od strane različitih autora što moguće ima upliva na globalne zaključke znanstvenih istraživanja. Pridonos rada vezan je i za raščlambu specifičnih problema kriminološko-penoloških istraživanja, poglavito kada se radi o institucionalnom tretmanu, a na konkretnim primjerima iz kuta motrišta ovih disciplina ilustriraju se diskutirani opći metodološki problemi.

Zasebno se raščlanjuju poteškoće u istraživanju socijalnodemografskih značajki osuđenika koje su vrlo često predmet penoloških istraživanja, a njihovo je poznavanje izuzetno značajno kako za organizaciju penološkog tretmana, tako i za poslijepenalno uključivanje.

Ključne riječi: kriminološko-penološka istraživanja, epistemološki problemi, metodološki problemi

1. Uvod

Kriminološko-penološka istraživanja, po naravi stvari, dijele »sudbinu« svih društvenih istraživanja, odnosno pri njihovu provođenju općenito se javljaju problemi na epistemološkoj i užoj metodološkoj razini imanentni društvenim znanostima. Napomenimo pri tome kako se čini da su ove primjedbe, odnosno ograničavajući elementi u društvenim, pa tako i kriminološko-penološkim istraživanjima manje više poznati, iako različiti autori za njih nude različita rješenja. Međutim, riječ je o tome koliko pojedini istraživači spomenuta ograničenja i probleme spoznaju, kako ih prosuđuju (vrednuju) i, slijedom toga, koliko ih uistinu uvažavaju.

2. Primjedbe na epistemološkoj razini

Relativno je često isticana primjedba kako se neka prirodno-znanstvena načela nekritički i bez odgovarajućih modifikacija uvode u područje društvenih znanosti. Radi se o primjedbi na epistemološkoj razini, ali koja ukazuje i na relevantne

poteškoće u užem metodološkom smislu. Tako Nagel (1974:2) spominje brojnost autora koji vrlo ozbiljno kritiziraju jednostranost nekih pozitivista, a koja se između ostaloga, »iskazuje i u odbojnosti prema metafizičkim pitanjima ..., u preuveličavanju važnosti empirijskoga značenja naučenih iskaza ili u pretjeranom naglašavanju eksperimentalnih postupaka«. U krajnjoj liniji, proziva se »scientizam« koji, osim što negira vrijednost tradicije po sebi i inzistira na provjeri svega i na odbacivanju svih prosudbi koje se ne mogu dokazati provjerenim argumentima i činjenicama, »implicira i promjenu društvene moći od iskustveno-utemeljene ka n-znanju-utemeljenoj, što ponekad vodi u intergeneracijsku redistribuciju moći, pa i u sukobe tradicije i suvremenosti, te u pozitivizam i idealizam« (Letica, 1989:37).

Već zbog prilično radikalnih tvrdnji da je u mnogim disciplinama »znanost upotrijebljena da dehumanizira čovjeka«, te da je »ono što je imalo tako nesretni upliv na našu intelektualnu kulturu, upravo striktno odvajanje svijeta znanosti i svijeta vrijednosti i ponižavanje svijeta vrijednosti na ob-

last besmislica«, valja upozoriti na neka stajališta, odnosno probleme za koje se drži da su opće poznati, a tiču se posebice psihijatrije, psihologije, kriminologije i penologije. Poznato je, naime, tvrdi Fromm (1980:110) da »imamo neograničenu maštu i inicijativu kada se radi o rješavanju tehničkih problema, ali krajnje ograničenu moć zapažanja kada se bavimo ljudskim problemima«. Čini se kako za potonje postoji tek »umjereni« interes. »U društvenim je znanostima postalo modom razmišljati o ljudskim problemima, bez obzira na osjećanja, koja su povezana s ovim problemima« (Fromm, 1980: 50). Dakle, često se pretpostavlja kako znanstvena objektivnost zahtijeva da ideje i teorije o čovjeku moraju ostati slobodne od svake emocionalne brige za čovjeka.

Uz to, kazuje Nagel (1974:398), »većina kompetentnih znanstvenika danas ne vjeruje da u doglednoj budućnosti možemo doći do jedne empirijski potvrđene teorije koja je u stanju pomoću jednoga jedinog skupa integriranih pretpostavki objasniti najrazličitije društvene pojave ... Opće je poznato da u društvenim znanostima ne postoji ništa što bi sličilo na skoro potpunu jednostavnost koju obično iskazuju kompetentni istraživači u prirodnim činjenicama kada je riječ o tome što su razumna i zadovoljavajuća objašnjenja tih činjenica (ako takva postoje) i kada je riječ o tome što su ispravni postupci u pravom istraživanju«. Tako se ističe i, navodno, opće poznata činjenica da se modeli ljudskih aktivnosti u biti nikada i ne poklapaju s vrstom ljudskih aktivnosti, iako to po mišljenju Zvekića (1977-78) »ne sprečava da se na svim područjima ljudske djelatnosti govori o modelima«.

Cooper (1978:15), pak, »priznaje« da postoje neka poželjna prirodno-znanstvena načela koja su u područje znanosti o ličnosti (ili antropoloških znanosti) uveli neki znanstvenici. Međutim, u znanosti međuljudskog djelovanja »međusobno smetanje promatrača i motrenika ne samo da je u svakom slučaju neizbježno, nego upravo to neizbježno smetanje dovodi do činjenica koje su osnova teorije«. Drugim riječima, činjenice antropoloških znanosti razlikovale bi se od činjenica prirodnih znanosti u ontološkom statusu, te je odnos promatrač-motrenik u znanosti o ličnosti neprekinuti ontološki niz (subjekt-subjekt nasuprot subjekt-objekt). Uz to, na područje se ljudskog djelovanja rado gleda terminima vjerojatnosti, ali se ne može izostaviti mogućnost da »subjekt spozna tu strukturu vjerojatnosti polja u koje je smješten, te da kroz tu spoznaju razori polje i djeluje – nevjerovatno« (Cooper, 1978:17, 23). Subjekt, dakle, može spoznati mogućnosti i čimbenike svoga djelovanja, te očekivano ponašanje promijeniti. Tvrdi se, slijedom navedenoga, da je termin »predviđanje« prirodnih znanstvenika »jednostavno neprikladan za

područje znanosti o ličnosti ... jer osoba bira samu sebe na temelju (protiv, suprotno ili prema) svekolikih čimbenika koji je uvjetuju«.

U kontekstu kazanoga spomenimo i to da Heather (1976:9-10) drži kako je termin »bihejviorizam« nedovoljan »ukoliko njime treba obilježiti sve karakteristike moderne akademske psihologije koje radikalni ne vole«. Naime, ima mnogo autora koji prihvaćajući kibernetički pristup »opisuju čovjeka kao samoregulirajući stroj, što izgleda daleko od bihejviorističkog modela podražaja i odgovora«. S druge strane, oprezniji autori (primjerice, Stančić, Kovačević i Mejovšek, 1987) ističu da u biopsihosocijalnoj strukturi postoje elementi koje »možemo više ili manje mijenjati«, te bi zadatak rehabilitacije bio da metodama transformacije ponašanja takve promjene izaziva, pri čemu je kibernetički pristup koristan. Uostalom, Mejovšek (1986) rješenje za poznate nedostatke institucionalnoga tretmana djelomice »traži« i u kibernetičkom modelu penološkog tretmana.

Također, u društvenim se istraživanjima, naravno i kriminološko-penološkim, nameće i problem kulturnog relativizma. Nije apsurdno pretpostaviti da se pri postavljanju (prihvaćanju) hipoteza, te pri raščlambi podataka (rezultata) u velikoj mjeri projiciraju svjetonazori samih istraživača ili se, pak, kao model uzima vlastiti svijet (Kuhn, 1970; prema Meier, 1977:20; Badenter, 1988:34). Još je Elliottova (1962:13) ustvrdila da su »mnoge teorije o kriminalu rezultat predrasuda teoretičara koji su u svome mišljenju polazili od nekoga posebnog stajališta«, te da je pristupanje problemima, njihovo proučavanje i rješavanje u skladu s pogledom na svijet samih autora. Mi, također, na »tržištu ideologija« promičemo motrišta našeg ponašanja i koristimo predavanja i istraživanja da bismo ih proveli u djelo. U tom smislu Cohen i Taylor (1972:218) svjedoče da je »istraživanjima osuđeničke populacije njihova neprestana nazočnost dala jednu relativističnu, čak ironičnu sliku o vlastitom psihološkom opstanku i vlastitim podržavajućim ideologijama.«

Dakle, utemeljeno je pretpostaviti kako je prikupljanje informacija i njihova interpretacija u velikoj mjeri determinirana određenim kulturnim utjecajima, odnosno da ih znanstvenici tumače i interpretiraju u skladu sa svim dilemama i predrasudama kulture i društva u kojima djeluju (Žakman-Ban, 1986:12). Prema Frommu (1980) i sam je istraživač učestalo oblikovan psihičkom strukturom koja je tipična za njegovu društvenu situaciju, te stoga i shvaća samo ono što mu je slično. Nije, naravno, neutemeljeno pretpostaviti da se takav subjektivizam »dešava« i pri kriminološko-penološkim istraživanjima. Otežavajuću okolnost predstavlja i još uvijek djelomice aktualna činjenica da su »zatvori sjajni primjer teškoća koje se javljaju pri promjeni

struktura i funkcija ustanova ... kao i druge ustanove ostali (su) relativno statički usred dinamičkih društvenih promjena (Elliott, 1962:15). I Nagel (1974:422) u svezi s navedenim primjećuje kako mnogi autori navode da su »kategorije deskripcije i objašnjenja u društvenim znanostima radikalno subjektivne, tako da su ove discipline primorane osloniti se na neobjektivne tehnike istraživanja.«

»Bihejviorizam« bi, glede toga, predstavljao prilagodbu programa istraživanja koja su upravo izraz revolta protiv neodređenosti i opće nepouzdanosti u društvenim istraživanjima. Stoga se »definira kao prikladna metodološka orijentacija« (Nagel, 1974:423, 427).

Ipak, iako uvažava činjenicu da istraživač u društvenim znanostima, za razliku od znanstvenika koji se bave neživom prirodom, može »sam sebe projicirati« u pojave koje pokušava razumijeti, Nagel (1974:431) ne odriče mogućnost ispravnosti znanstvenih zaključaka. Radi se, inače, i o poznatom problemu »vrijednosne neutralnosti« koja je, izgleda, imanentna prirodnim znanostima, ali se vrlo često poriče kada su u pitanju društvene znanosti. Ovo tim više što naši iskazi povlače za sobom prosudbe o vrijednostima djelovanja i postupaka, o »dobrim« ili »lošim« rješenjima životnih problema, a naročito o tzv. normalnima i nenormalnim stanjima. Tako, primjerice, u svojoj retorički naslovljenoj disertaciji »Na čijoj smo strani?« američki sociolog Becker (1967; prema Cohen i Taylor, 1972:211) tvrdi da je u sociološkom istraživanju nemoguće ne biti »zaražen« simpatijom. U kriminološko-penološkim istraživanjima to se može iskazati i u sklonosti da se štetna ili neugodna otkrića potiskuju i da se prijestupnik (osuđenik) oslobađa svake moralne krivnje koja se onda prebacuje na društvo. Vjerojatno bi u svezi navedenoga prije svega trebali spominjati rehabilitativno, odnosno tretmanski orijentirane autore, dok bi oni sa izraženijim »simpatijama« ka represivnosti reagirali drukčije.

Ističe se, ipak, da je isključivanje vrijednosnih prosudbi iz društvenih znanosti nepoželjno i nemoguće stoga što se ne mogu zanemariti sva pitanja o tome što je društveno poželjno, a da se time ne izgubi iz vida karakter mnogih društvenih činjenica. U svakom slučaju, tvrdi Nagel (1974:435), teškoće koje u znanstvenom istraživanju nastaju zbog nesvjesnih utjecaja i prešutnih vrijednosnih orijentacija, rijetko se prevladavaju odlukama o uklanjanju tih utjecaja. »One se prevladavaju obično samo postupno, autokorekcijskim mehanizmima znanosti kao društvenog pothvata.« Dapače, moderna bi znanost trebala ohrabrivati invenciju, međusobnu i blisku razmjenu i slobodnu, ali odgovornu kritiku ideja; ona pozdravlja takmičenje u traganju za znanjem između nezavisnih istraživa-

ča, čak i kada su njihove intelektualne orijentacije različite. Stoga bi besmislena bila tvrdnja kako se pouzdano znanje o ljudskim odnosima ne može dostići samo zato što je istraživanje često usmjereno ka nekim vrijednostima. U svakom slučaju, ukoliko se i ne može postići »apsolutno objektivno« znanje o ljudskim odnosima, ipak se može dostići »relacijska forma objektivnosti« (Nagel, 1974: 445).

Za penologiju mogu biti znakovite i Frommove (1980:54) opservacije o čestim »znanstvenim manipulacijama« koje temeljem metoda testiranja postavljaju norme za »poželjno«, »normalno« i »zdravo« ponašanje, te za »pravilne« stavove. Mnogi se znanstveni rezultati, dapače, temelje na vrlo ograničenoj slici čovjeka koju su znanstvenicima »sugerirali njihovi vlastiti zahtjevi, a izdaju se za rezultat nezavisnih istraživanja čovjeka«. Također, opasno je i etički upitno to što »zahvati« u privatni život mogu dovesti do potpune kontrole nad pojedincima (vidjeti i u Zarevski, 1989; Žakman-Ban, 1995. i dr.). I već citirani autor Nagel (1974:437) priznaje da veliki broj odredbi za koje se ponekad pretpostavlja da su čisto činjeničke deskripcije društvenih pojava izražava, zapravo, neku vrijednosnu prosudbu. Također je često vrlo teško razlikovati činjenična od evaluativnih značenja mnogih termina koji se upotrebljavaju u društvenim znanostima, a vrijednosti se pretežito pripisuju i sredstvima, a ne samo ciljevima. Autor, ipak, predlaže razlikovanje između vrijednosnih prosudbi koje izražavaju odobravanje ili neodobravanje i vrijednosnih prosudbi koje izražavaju »procjenu stupnja u kojemu se za jedan tip postupaka, objekata ili institucija, koji je manje ili više jasno definiran, obično priznaje da je utjelovljen u danom primjeru«.

Postavlja se i problem klasificiranja, odnosno tretiranja čovjeka kao slučaja koji biva opisan, prosuđen, izmjeren, uspoređen s drugima koliko god je to moguće, a potom kao takav namijenjen za preodgoj, »ispravljanje«, isključivanje, itd. Ispravna bi stoga bila tvrdnja da je od »životnog značenja razlikovanje jedne psihologije koja razumije čovjeka i misli na njegovu dobrobit i psihologije koja promatra čovjeka kao objekt i ima jedini cilj da ga učini još korisnijim za tehničko društvo« (Fromm, 1980:54). U tom smislu i Foucault (1977:176) drži da je problem u tome što se aktivnost pojedinca pripisuje sadržaju koji je istodobno »područje sličnosti, prostor diferencijacije i temelj pravila kojega se treba pridržavati«. Naime, iz razlikovanja pojedinaca temeljem nekog općeg pravila slijedi, zapravo, prosječnost. Ovo se još više usložnjava različitim mjerenjima u kvantitativnom obliku i hijerarhiziranju vrednovanja sposobnosti, te se pomoću mjera »koje daju vrijednost« uvodi prisilna sličnost koja bi se trebala dosegnuti. Osoba na taj način postaje

»slučaj«, te bi sve to predstavljalo neprekidno »pre-sjecanje« mišljenja i nadgledavanje svakog momenta u stegovnim ustanovama, odnosno »uspoređivanje, dijeljenje, hijerarhiziranje, homogeniziranje, odbacivanje, ukratko, normaliziranje«.

Konačno, valja primjetiti da postoji i dinamičko gledište koje je za neke autore temelj proučavanja socijalnopsiholoških problema (vidjeti, primjerice, Fromm, 1980:22), a razlikuje se od biheviorističkog stava i promiče istraživanja karakterne strukture čovjeka. Spoznaja o tome, vjerojatno, dozvoljava se uz razumijevanje sadašnjeg ponašanja čovjeka anticipiramo njegovo vjerojatno ponašanje u drugim okolnostima, te predvidimo »mnoge iznenađujuće promjene u mišljenju ili ponašanju jednog čovjeka, ako postoji znanje o njegovoj karakternoj strukturi«.

Vrijedno je spomenuti i to da je još Sykes (1958: 14) prosuđivao da se u penološkim istraživanjima predominantno utvrđuju uplivi zatvora na kriminalitet prijestupnika poslije njihova puštanja na slobodu na što se može nadovezati i mišljenje Javornikove (1989) kako neuspješnost kazne zatvora ne smijemo interpretirati iz kuta motrišta problema koje imaju osuđenici po otpustu (i koji su posljedica životnih okolnosti u zatvoru i sličnoga), već sa stajališta društva koje u svoje djelovanje i reproduciranje uključuje, također, i reproduciranje »devijantnih« pojedinaca.

Inače, opća procjena ponašanja u kaznenim zatvorima i zatvorima uključuje i vrednovanje svojevršnih indikatora učinkovitosti penološkog tretmana. Međutim, ne smije se upasti u zamku pretendiranja na evaluaciju uspješnosti svekolikog tretmana. Riječju, ako se neke od varijabi »radno« i »drže« indikatorima učinkovitosti tretmana«, prije se radi o svojevršnim »mjerama« prilagodbe na institucionalne uvjete života u penalnim ustanovama (vidjeti opširnije u Žakman-Ban, 1995, Skupina autora, 1995, Mikšaj-Todorović i Leko, 1995, Mlinarić, 1996 i dr.).

Valja, također, prezentirati i stajalište Lodgea (1966) koje uključuje i tvrdnju da, iako se znanstvenik u penološkom istraživanju više bavi ciljevima i rezultatima, negoli pravnim i doktrinarnim načelima, ne bi smio propustiti izučavanje ciljeva koje su »deklarirali suci« (reakcije koje učestvuju u izboru kazne). Naime, kao okvir za diskusiju o metodama penoloških istraživanja moraju poslužiti barem neki od ciljeva kažnjavanja.

3. Metodološke poteškoće u užem smislu

Valja, prije svega, podsjetiti na činjenicu koju apostrofiraju brojni autori (primjerice, Singer, 1994: 121; Šakić, 1991:128 i dr.) kako kriminalnu populaciju čine otkriveni, ali i neotkriveni prijestupnici i

to bez obzira na to jesu li primarni prijestupnici izvan doseg kazne. Slijedom toga, jasno je da se kriminološka i penološka istraživanja, poglavito ona koja se tiču institucionalnoga penološkog tretmana, izvode na populaciji otkrivenih prijestupnika koji se nalaze u kaznenim zatvorima ili u različitim zatvorima za malodobne prijestupnike, odnosno mlađe punoljetne osobe. Uz ostalo, Šakić, Knezović i Žužul (1987) ispravno ističu da tzv. učinak institucije »može kvalitativno ili kvantitativno promijeniti odnos varijabli koje najbolje opisuju kriminalno ponašanje«. U kontekstu kazanoga valja navesti Momirovićevo i Singerovo (1988) zapažanje o tzv. tamnim brojkama kriminaliteta iz kojeg proizlazi znakovita tendencija da neotkriveni prijestupnici imaju bolji socijalnogospodarski status od onih otkrivenih.

Također, pri evaluiranju penološkog tretmana valja uzeti u obzir da su procjenitelji ponašanja osuđenika moguće i pod utjecajem poznavanja nekih drugih obilježja u svezi ispitanika, primjerice, modaliteta kaznenih djela, postavljanja psihijatrijske dijagnoze i sličnoga (vidjeti u Kovačević, 1979). To bi, između ostaloga, značilo da prethodne informacije o percipiranoj osobi mogu utjecati na percipiranje, odnosno vrednovanje njena ponašanja u socijalnim situacijama, a što se često primjećuje u penološkoj praksi, ali i znanstvenim istraživanjima. Ovu metodološku poteškoću uvažava i Mlinarić (1996:176-179), mada u svom empirijskom istraživanju uspješnosti kratke kazne zatvora, između ostaloga, primjećuje da »penološke stručnjake ne impresionira podatak o ranijoj osuđivanosti počinitelja kaznenih djela koji izdržavaju kratku kaznu zatvora, što se, naravno, odnosi i na činjenje prekršaja i izrečene odgojne mjere«. U svakom slučaju, nužno je uvažavati mogućnost da procijenjene značajke osobnosti, ali i ponašanja ispitanika u penološkim istraživanjima zavise i od kriterija procjenjivača, odnosno moguće su »kontaminirane« ovim kriterijima. Ispravnost je takvih procjena, barem kada je u pitanju tijek institucionalnoga penološkog tretmana, upitna i stoga što su često temeljene na formalnoj prilagodbi osuđenika, te na njihovoj participaciji jedino u postojećim sadržajima tretmana (vidjeti opširnije u Skupina autora, 1995; Žakman-Ban, 1995; Mikšaj-Todorović i Leko, 1995. i dr.).

Nerijetko, u spomenutom »kontaminiranju« ulogu ima i nedostatna operacionalizacija varijabli kojima se, između ostaloga, opisuju tretirani prostori, poglavito tijekom, odnosno učinkovitost penološkog tretmana. Heather (1976:14), također, upozorava da se za sve iskaze korištene u znanosti zahtijeva da budu utvrđeni kao jednostavne jedinice ponašanja, a drži se i da je samo značenje znanstvenih

iskaza isto što i metoda verifikacije njihovih sastojaka »što nas vodi do operacionalizma«.

Ukratko, insuficijentnost primarnih podataka ne mogu kasnije nadoknaditi bilo koje, ma kako sofisticirane metode njihove obrade i raščlambe. Jasno je, dakle, da treba računati na izvjesnu netočnost prikupljenih podataka (primjerice, uz već navedeno, mogući su i neistiniti podaci iz prošlosti ispitanika u dijelovima upitnika koje ispunjavaju sami), ali je za ovaj problem teško pronaći zadovoljavajuće i precizno rješenje. Uz to, kazuje Žakman-Ban (1986:145) »statističke metode, kao najčešće primjenjivane, nikada nisu i metode potpunog objašnjenja pojava«.

U literaturi se, također, navodi da puno studija slijedi utvrđeni redosljed u znanstvenim radovima: ciljevi, metode, prezentacije rezultata, diskusija i zaključak. Znanstvenici koriste testove koje primjenjuju »na vanjsku realnost, a zatim se ponovno vraćaju unutra i zauzimaju poziciju za razmišljanje« (Cohen i Taylor, 1972:31). Alternativa je, predlažu autori, u razvijanju skupina metoda tijekom rada. Valja »završiti jednom zbirkom opservacija, priča i slika samih ispitanika, a ne popisom rezultata ... Subjekti istraživanja (osuđenici) su se navikli biti oni koji istražuju po svom vlastitom pravu, tako da ponekad nismo bili sigurni u razliku između promatrača i motrenika ... činili su se sebi kao oni koji ne čine ništa drugo nego gledaju u svoj vlastiti lik u ogledalima koje su držali naši zamišljeni subjekti«. U tom smislu i Zvekić (1977:78) suprostavlja tradicionalni model istraživačkog postupka (koji se obično sastoji od nekoliko etapa uz zahtjev za strogim poštivanjem njihova poretka) liberalnom alternativnom istraživačkom postupku u društvenim znanostima. Potonjem daje prednost jer nije krut. Osim toga, on dopušta uvažavanje mogućih drugih pokazatelja koji bi, eventualno, doveli i do drukčijih rezultata, ukoliko se pokaže da empirijska raščlamba ne potvrđuje pretpostavke (naime, u tom slučaju tradicionalni model zahtjeva njihovo odbacivanje).

Dakle, za društvena se istraživanja, poglavito kriminološko-penološka, predlaže provođenje u realnoj situaciji, razvijanje metoda prikupljanja podataka tijekom samog rada u zavisnosti od mogućnosti i situacija, a subjektima istraživanja (najčešće osuđenima) valja ponekad dozvoliti i kontrolu dobivenoga, odnosno davanje slike o samima sebi.

Cohen i Taylor (1972:35) imaju primjedbe na standardne testove kojima se ispituju osuđenici. Između ostaloga, ovi su im već uvelike poznati. Primjerice, prilikom njihova istraživanja jedan od osuđenika je do u detalje opisao kako »primjereno« ispuniti jedan test ličnosti. Uz to, standardni testovi ličnosti često i nisu prikladni za zatvorsku populaciju (primjerice, item 51 Eysenckovog testa lično-

sti – nema smisla pitati čovjeka koji je u zatvoru već proveo 10 godina, a očekuje ga još toliko – bi li ili ne mogao unijeti malo živosti u jednu prilično dosadnu zabavu). Niti tzv. strukturirani intervju nije u potpunosti prikladan, poglavito u početku istraživanja i to stoga što strukturiranje kategorija pretpostavlja da ispitivač zna dovoljno o socijalno-kulturnom svijetu subjekta da bi mogao »načeti« znakovita područja. U svezi s razrješenjem ovih dilema, gore citirani autori moguće dopune vide u sljedećem: nestrukturirani grupni intervjui u raznim stadijima istraživanja, češće korišteni za sumiranje stavova u određenim područjima (npr. nakon široke diskusije dostiže se točka na kojoj bi pojedinci bili spremni formulirati svekolike osjećaje bilo kolektivne ili privatne; istraživači bilježe opservacije i interpretacije i, ukoliko je moguće, prezentiraju ih ispitanicima-osuđenima); široko korištenje pismenih radova ispitanika; literarna identifikacija (u smislu literature koja dodiruje aspekte njihova života kao način otkrivanja mišljenja; primjerice, u skupini razvrstavaju literarni prilog koji im se čini najispravnijim što mogu biti suptilne indikacije za stajališta, ponašanje, itd.); pismeno sastavljanje izvješća istraživanja koje ispitanici čitaju i ispunjavaju (primjerice, prigovori se često odnose na suviše akademski jezik, predlažu se načini na koje bi se određeni problemi mogli primjerenije ilustrirati i sl.). Riječju, ovdje se može govoriti o vrijednostima istraživanja sa zatvorenima, a ne o istraživanju o zatvorenima.

Dalje, s obzirom na činjenicu da se u kriminološko-penološkim istraživanjima učestalo odlučujemo na kvantitativni pristup pojavljuje se i problem (ne)korištenja nestrukturiranih informacija kojih se, pri ovakvom pristupu, nužno odričemo. Uz to, Singer (1994:32) ispravno drži da se ne smije izgubiti iz vida stvarni doseg deskriptivnih i dinamičkih analitičko-sintetičkih metoda, te »na taj način utvrđenim ili čak tek naslućenim vezama pridavati uzročno-posljedično značenje (slično i Šakić, 1991; Žakman-Ban, 1995; Mlinarić, 1996. i dr.).

Također, treba respektirati i to da specifičnost znanstvenih istraživanja provedenih u penalnim institucijama uključuje i odnose istraživača sa osobljem institucije i to kako s onima koji daju dozvolu za istraživanje, tako i s onima koji ga neposredno provode, odnosno pomažu u njegovu provođenju. Pretpostavka je uspješnog istraživanja dobra suradnja s djelatnicima penalnih institucija i, ne u manjoj mjeri, njihova zainteresiranost za njegove rezultate. I tu vrijedi pravilo koje nalaže precizno objašnjenje determinanti istraživanja, ali i moguće koristi od njegovih krajnjih rezultata. Također je nužno riješiti naizgled »sitnije« posebitosti glede izabrane tehnike prikupljanja podataka (primjerice, dragovoljnost od strane ispitanika, jasni i ne suviše opširni upit-

nici, osigurana anonimnost što se čini najčešće pomoću šifre, odnosno garancije da će se osuđenikovi odgovori koristiti isključivo u znanstvene svrhe i slično).

Thomas (1971) s pravom ističe da se znanstvenik koji provodi istraživanja u penalnim institucijama, odnosno »na osuđeničkoj populaciji« nalazi u situaciji rješavanja »neobičnih« metodoloških problema. Valja biti svjestan da, između ostaloga, osuđenička populacija vrlo često i na istraživače reagira s izvjesnim odbijanjem, te da se oni mogu doživljavati kao »izaslanici zatvorske uprave ili pravosuđa«. Uz to, osuđenici često ne uočavaju svezu između pitanja na koje odgovaraju i neke svoje pretpostavljene koristi (primjerice, mogućih zatvorskih reformi, uvjetnog otpusta i slično). Tako Mikšaj-Todorović i Žakman-Ban (1992) citiraju dio pisma jednoga bivšeg osuđenika čija je »opservacija i te kako aktualna, ali i upozoravajuća«; »Zatvorenik u modernoj, liberalnoj i znanstveno utemeljenoj instituciji ima većinu od onih frustracija koje ima i čovjek u zatvoru starog stila, ali uz još jednu otežavajuću okolnost: on je sada manipuliran na znanstvenoj osnovi iz nekoga udaljenog centra, uz pomoć daljinskog upravljanja, na koji on sada nema nikakvog utjecaja. Niti jedan zatvorenik nikada nije vjerovao da će ova beskrajna količina podataka koji se o njemu sakupljaju ikada biti upotrijebljena za njegovo dobro. Većina je zatvorenika svjesna, i zna da svi ovi suptilni pritisci koji im se nameću nemaju nikakve veze s njihovom dobrobiti, već imaju veze sa zatvorskomo sigurnošću i sigurnošću posla za penologe«. Moguć je, naravno, i strah da se pojedini podaci, često intimne naravi i vrlo osobni, zlouporabe. Ove probleme, između ostaloga, treba rješavati i izgrađivanjem povjerenja između istraživača i osuđenika, ali i sustavnim i jasnim objašnjenjem ciljeva i svrhe istraživanja.

Uz to, naravno, ide i što uvjerljivije deklariranje nezavisnosti od uprave kaznenog zavoda, odnosno djelatnika, te uvažavanje dostojanstva osuđenika i već spomenuto traženje njihova pristanka za sudjelovanje u znanstvenom istraživanju. Iskustvo govori da u prilog istraživačima ide monotonija života u zatvoru, te osuđenici, u načelu, pristaju na ovo sudjelovanje.

Cohen i Taylor (1972:38) spominju i službene propise koji mogu biti ograničavajući čimbenik u organiziranim znanstvenim projektima, potom uobičajena ograničenja u okviru predviđenog proračuna, vremensko ograničenje i zapošljavanje asistentata koji se tek marginalno mogu posvetiti projektu. Od važnosti je i varijabilnost u političkom i socijalnom kontekstu istraživanja kreirana od različitih krugova ka kojima je nečiji rad usmjeren (akademska zajednica, sredstva javnog pripočavanja, službeni pokrovitelj, osobni motivi,

itd.), a koji mogu potencijalno biti konfliktni referentni krugovi. Spomenuti su autori mišljenja da »istraživanja bez službenog pokrovitelja pojačavaju svezu sa zatvorenicima«.

Glede metoda obrade podataka valja ponovno napomenuti da su i multivarijatnom pristupu immanentne neke slabosti. Primjerice, iako je kanonički korelacijski model jedan od rijetkih koji može utvrditi zakonitosti u zajedničkom variranju elemenata koji potječu iz dva različita skupa služeći se istodobno zakonitostima zajedničkog variranja elemenata i unutar svakog skupa i između skupova, te iako je u stanju sažeti mnogočlane elemente skupova u latentne strukture i utvrditi zakonitosti kojima varijacije latentnih struktura jednoga utječu na varijacije latentnih struktura drugoga i on, nezavisno od primjenjenoga matematičkog modela, ima svojih nedostataka. To je, u prvom redu, manjkavost u kvaliteti primarnih podataka.

Usprkos upitnosti mogućnosti očuvanja »životnosti« stvarnih varijacija pojava, drži se da je multivarijatni pristup primjereniji jer je ideografskim pristupom istraživanje ove vrste nemoguće provesti. Međutim, poteškoća je i u tome što matematički modeli zahtijevaju kvantifikacije prirodnih varijacija, iako kvantitativni pristup nije u stanju adekvatno opisati proces odvijanja pojava jer, zapravo, proučava pojedinačne točke u tom procesu. Ostali su nedostaci gubitak informacija, neimanje opće slike o pojavi ili pojedina neadekvatna matematička rješenja što se, ipak, može unekoliko ispraviti. Neki od nedostataka su i ograničeni dosezi istraživanja (zbog, primjerice, ograničenog broja varijabli, ograničenih izvora podataka, neuključenosti katanestičkih istraživanja, itd.) koje pojedini autori u dovoljnoj mjeri ne uzimaju u obzir, te donose suviše globalne zaključke. Na kraju ovog poglavlja valja kazati da se rezultati projekata koji se bave kriminološko-penološkom problematikom, kako navode Cohen i Taylor (1972:241), prihvaćaju »brzinom i entuzijazmom koji se najbolje može razumjeti u okviru tekućih zahtjeva kaznene politike«.

3.1. Problemi istraživanja demografskih i socijalnogospodarskih značajki prijestupnika (osuđenika)

Imajući u vidu socijalnu integraciju osuđenika kao krajnji cilj penološkog tretmana, nije teško shvatiti interes stručnjaka za upoznavanjem temeljnih značajki njihova socijalnog prostora. Gotovo da i nema ozbiljnije znanstvene studije kriminaliteta koja, barem djelomice, ne tretira ovaj problem. Ovo i nije teško razumjeti jer, kako kazuje Žakman-Ban (1986), »svako je ponašanje, pa i ponašanje koje držimo neprilagođenim, socijalna pojava, odnosno može se promatrati isključivo kao manifestacija složene interakcije individue i njenje socijalne sre-

dine«. Stoga se bez poznavanja te socijalne sredine, odnosno njezinih glavnih karakteristika, ne može imati bilo kakvih aspiracija u djelovanju na osobnost i ponašanje. Dapače, tvrdi Fromm (1980:16), istraživanje sustava – čovjek može pružiti sliku o tome kako određeni čimbenici socijalnogospodarskog sustava djeluju na čovjeka, ali i kako smetnje u sustavu – čovjek izvode iz ravnotežja svekoliki društveni sustav. Uostalom, brojna istraživanja koja su vršena posljednjih godina u raznim dijelovima svijeta potvrđuju kako su društveni razvoj i kriminalitet međusobno povezane pojave (Caramza, 1990; prema Mikšaj-Todorović, 1992). Uz to, tvrde Knezović i sur. (1989:23), »socijalnogospodarske značajke definiraju životni prostor izvan penalne institucije«, a pretpostavlja se da rezultati istraživanja socioloških značajki osuđenika, uz ostale relevantne činjenice omogućavaju da se u izvjesnoj mjeri vrši i predikcija procesa penološke rehabilitacije, odnosno (ne)uspješnosti socijalne integracije, iako ovakva predikcija ne zavisi jedino i isključivo od konfiguracije socijalnog prostora (Mejovšek, Horga i Momirović, 1974). Dakle, demografski i socijalnogospodarski atributi prijestupnika odnosno osuđenika, unatoč nepostojanja jednoga zajedničkog modela socijalnogospodarskog statusa ljudi, u suvremenoj se kriminologiji i penologiji često uzimaju u obzir za planiranje i provedbu prevencije, odnosno tretmana jer ukazuju na »rizične zone« njihova psihosocijalnog statusa.

Zbog svega navedenog od izuzetnog je značenja spoznati i uvažiti probleme i ograničenja u istraživanjima socijalnog prostora. Tako Mejovšek, Horga i Momirović (1974) ističu da je stvarni utjecaj socijalnog prostora na proces integracije u »pozitivnu« društvenu sredinu u biti vrlo teško mjeriti. Iako neka ekstremnija stajališta govore u prilog slabijim metrijskim karakteristikama socioloških mjernih instrumenata, izgleda da se predominantno ipak radi o već istaknutim manjkavostima u načinima prikupljanja podataka. Primjerice, Žakman-Ban (1986:119), istražujući razlike u sociološkim karakteristikama glede učinkovitosti resocijalizacije malodobnih delinkvenata muškoga i ženskog spola na području Hrvatske, ističe kako se tijekom istraživanja nisu mogle izbjeći metodološke poteškoće pri utvrđivanju karakteristika strukture socijalnog polja. Ovaj je problem istaknuo i Mlinarić (1996:96) pri istraživanju razlika između socijalnodemografskih značajki osuđenika na kratke kazne zatvora s obzirom na njihovu kriminološko-penološku prognozu. Naime, s obzirom na činjenicu da je već u fazi prikupljanja primarnih informacija nužno voditi računa o svim relevantnim biopsihosocijalnim čimbenicima, kada je riječ o određenim sociološkim i kulturološkim značajkama, onda se može utvrditi da takvih realnih, odnosno adekvatnih pokazatelja

nema u dovoljnoj mjeri. Čini se da sustav socioloških varijabli emitira najčešće nedovoljne, odnosno neodređene informacije, te je krajnji učinak često relativno neprecizno zahvaćanje fenomena.

Sljedeće ozbiljno ograničenje u istraživanjima strukture socijalnog prostora proizlazi iz činjenice da se ovaj prostor neprestano mijenja u zavisnosti od mnogih čimbenika. Zato je, ističu Momirović i Bosanac (1979) svako, tek dovršeno istraživanje, već uvelike zastarjelo. Mogući je domjet ovih istraživanja, tvrde autori, »tek relativno dovršena slika« socijalnog polja i predviđanja njegova utjecaja na ponašanje. Nužno je izbjegavati zlouporabu pojma »uzročnosti«, što znači da značajke socijalnog prostora ne treba poistovjećivati s neposrednim utjecajima na ponašanje osobe. Osobito je ozbiljan problem definiranje konceptualne osnove socijalnog statusa, te njegove operacionalne definicije koja je, između ostaloga, zavisna od objektivnih društveno-gospodarskih čimbenika, navlastitih za svaku državu pa čak i svaku regiju, te od velikih razlika u socijalnim stratifikacijama ljudi u svjetskim okvirima (u tom smislu Hošek i Momirović, 1985). Tako Nagel (1974:429) svjedoči o greškama koje mogu nastati kada se kategorije, primjerene u opisivanju poznatih društvenih procesa ekstrapoliraju bez daljnjeg ispitivanja na proučavanje drugih kultura. Neki autori čak drže da se elementima modela socijalnog prostora pretežito ne može pridavati realna sociologijska egzistencija.

U suštini, svrha modela kojega u istraživanjima »nude« autori, prije svega je u operacionalnom definiranju pojmova, odnosno pretežito nema pretenzije da se »elementima tih modela pridaje realna sociologijska egzistencija; pojmovi tako definirani služe za to da omogućе konzistentnu nominaciju operacionalnih konstrukata« (Petrović i Hošek, 1974:15).

Osim navedenoga, prosuđuju Hošek, Džamonja i Uzelac (1989), u velikom je broju dosadašnjih istraživanja povezanosti značajki socijalnog polja i »devijantnog« ponašanja, socijalno polje tretirano samo parcijalno, tako što je »iz konteksta njegove cjelovitosti kao konkretni, izvučen samo jedan mali skup socioloških karakteristika«. Ovaj skup najčešće nije bio reprezentativan za ma koji model generalnoga socijalnog statusa, poglavito stoga što je »odavno poznato da su statusna kongruencija i mehanizmi interaktivnoga djelovanja velikog broja različitih statusnih karakteristika dovoljno jaki da ne dozvoljavaju upućivanje na temelju jednog od manifestnih oblika socijalnog statusa« (o tom problemu opširnije vidjeti u Saksida i Petrović, 1972, Saksida, Caserman i Petrović, 1975, Momirović i Hošek, 1975; prema Hošek, Džamonja i Uzelac, 1989; Hošek i Momirović, 1985; Momirović i sur., 1975; Knezović i sur., 1989. i dr.).

U svakom slučaju, rezultati istraživanja demografskih i socijalnogospodarskih značajki prijestupničke (osuđeničke) populacije ne daju uvijek realnu sliku jer se istraživanja međusobno razlikuju ne samo s obzirom na metodologiju, izbor uzorka i teoretske premise od kojih pojedini istraživači polaze, već i s obzirom na vrijeme, zemlju i njene specifične povijesne i socijalnogospodarske uvjete (tako Singer i sur., 1985; Mikšaj-Todorović, 1987).

Na kraju valja kazati da se navedeni problemi istraživanja socijalnodemografskog prostora u većini relevantnih znanstvenih radova pokušavaju, barem djelomice, prevladati primjenom multivarijantne analize koja omogućava strukturalni pristup u raščlambi društvenih zbivanja (vidjeti u Mejovšek, Horga i Momirović, 1974; Horga, 1988; Mikšaj-Todorović, 1992; Žakman-Ban, 1986, 1995; Mlinarić, 1996. i dr.).

4. Umjesto zaključka

Čini se da raznolikost ponuđenih rješenja brojnih epistemoloških i metodoloških problema u društvenim istraživanjima, pa tako i kriminološko-penološkim, nije tako veliki problem. Veći je problem potpuno ignoriranje poteškoća i organičavajućih čimbenika. Dakle, nije riječ o tome koliko su navedeni ograničavajući elementi u spoznavanju kriminoloških, odnosno penoloških prostora i procesa poznati, već o tome kako ih pojedini istraživači prosuđuju (vrednuju), te slijedom toga uvažavaju pri donošenju svojih zaključaka i eventualnih sugestija za praksu. Uostalom, njihovo je spoznavanje i »priznavanje« i temeljna pretpostavka za moguće uklanjanje.

5. Literatura

1. Badenter, E. (1988): Jedno je Drugo. Svjetlost. Sarajevo.
2. Cohen, S., L. Taylor (1972): Psihološki opstanak – Iskustvo dugogodišnjeg zatvora. Vintage Books. A division of Random House. New York (interni prijevod Fakulteta za defektologiju) Zagreb.
3. Cooper, D. (1978): Psihijatrija i antipsihijatrija. Naprijed. Zagreb.
4. Elliott, Ph. D. (1962): Zločin u suvremenom društvu. »Veselin Masleša«. Sarajevo.
5. Foucault, M. (1977): Discipline and Punish. The Birth of the Prison. Penguin Books. London. New York. Toronto.
6. Fromm, E. (1980): Revolucija nade. Grafos. Beograd.
7. Heather, N. (1976): Radikalne perspektive u psihologiji. Nolit. Beograd.
8. Horga, S. (1988): Povezanost nekih osobina ličnosti i modaliteta društveno neprihvatljivog ponašanja nakon parcijalizacije socioloških činilaca. Penološke teme. 3.3– 4:135–348.
9. Hošek, A., K. Momirović (1985): Neki metodološki problemi u ispitivanju socijalne diferencijacije. Revija za sociologiju. 15.1–2:37–51.
10. Hošek, A., A. Džamonja, S. Uzelac (1989): Položaj neotkrivenog i otkrivenog ponašanja mladih u strukturi socijalnog statusa. Penološke teme. 4.1–2: 77–98.
11. Javornik, M. (1989): Alternative institucionalnemu obravnavanju otrokin in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti pri nas (magistarska naloga) Filozofska fakulteta. Ljubljana.
12. Knezović, Z., A. Kulenović, V. Šakić, P. Zarevski, M. Žužul (1989): Psihološke karakteristike osuđenih osoba – evaluacija dijagnostičkih postupaka. Znanstvena edicija »Penološke teme«. Zagreb.
13. Kovačević, V. (1979): Neka obilježja ponašanja osoba u KP domovima osuđenih za krivična djela nasilja (U:) Zbornik radova: Krivičnopravni i kriminološki aspekti delikata nasilja. Zagreb.
14. Letica, S. (1989): Intelektualac i kriza. Biblioteka suvremene teme. August Cesarec. Zagreb.
15. Lodge, T. S. (1966): Penološko istraživanje. Izbor članaka iz stranih časopisa. RSUP SRH. Zagreb. 175–184.
16. Meier, R. (1977): Theory in Criminology. Contemporary Views. Sage Research Progress Series in Criminology. Vol. 1. SAGE Publications Beverly Hills. American Society in Criminology.
17. Mejovšek, M., S. Horga, K. Momirović (1974): Kanoničke relacije socioloških karakteristika i efikasnosti resocijalizacije u postpenalnom razdoblju. Defektologija. 1–2:93–118.
18. Mejovšek, M. (1986): Kibernetički model penološkog tretmana. Penološke teme. 1.3–4:145–152.
19. Mikšaj-Todorović, Lj. (1987): Obiteljske i socio-demografske karakteristike maloljetnih delinkvenata u SR Hrvatskoj i povezanost s nekim oblicima poremećaja u ponašanju (disertacija) Fakultet za defektologiju Sveučiliša u Zagrebu.
20. Mikšaj-Todorović, Lj. (1992): Promjene kanoničkih relacija socio-ekonomskih karakteristika kriminaliteta punoljetnih osoba u Hrvatskoj u osamnaestogodišnjem razdoblju. Defektologija. 28. 1–2 (suplement) 57–93.
21. Mikšaj-Todorović, Lj., V. Žakman-Ban (1992): Prilog razmatranjima o potrebi ispitivanja percepcije intencionalnog tretmana od strane maloljetnika i mladih punoljetnih osoba. Defektologija. 28.1–2: 283–295.
22. Mikšaj-Todorović, Lj., M. Leko (1995): Strukturiranje vremena osuđenika u relaciji s općom procenom njihova ponašanja u kaznenom zavodu. Kriminologija i socijalna integracija. 3.2:151–165.
23. Mlinarić, R. (1996): Tijek i uspješnost tretmana osoba osuđenih na kratke kazne zatvora (neobranjeni magistarski rad) Sveučilište u Zagrebu. Fakultet za defektologiju. Zagreb.
24. Momirović, K. i sur. (1975): Latentna struktura dimenzija socijalne stratifikacije. (neobjavljeni rad) Zagreb.

25. Momirović, K., G. Bosanac (1979): Sociološka obilježja nasilnika. Zbornik radova sa savjetovanja u Medulinu. Zagreb.
26. Momirović, K., M. Singer (1988): Utjecaj socijalnih statusa na razlike između neotkrivenog i otkrivenog devijantnog ponašanja. Penološke teme. 1-2: 39-63.
27. Nagel, E. (1974): Struktura nauke. Nolit. Beograd.
28. Petrović, K., A. Hošek (1974): Određivanje položaja sportske aktivnosti u strukturi manifestnih i latentnih dimenzija socijalne stratifikacije. Institut za kinziologiju visoke škole za telesno kulturo.
29. Singer, M. i sur. (1985): Kriminalitet na štetu maloljetnika. Školska knjiga. Zagreb.
30. Singer, M. (1994): Kriminologija. Nakladni zavod Globus. Zagreb.
31. Skupina autora (1995): Institucionalni penološki tretman počinitelja kaznenih djela razbojstva i razbojničkih krađa. Fakultet za defektologiju i Visoka policijska škola MUP-a RH. Zagreb.
32. Stančić, V., V. Kovačević, M. Mejovšek (1987): Problemi primjene rezultata empirijskih istraživanja na području defektologije. Defektologija. 23.1:27-45.
33. Sykes, G. M. (1958): The Society of Captives. A Study of a Maximum Security Prison. Princeton. New York.
34. Šakić, V., Z. Knezović, M. Žužul (1987): Provjera Eysenckove EPQ - C skale sklonosti kriminalitetu na osobama osuđenim za krivična djela »napada na ljude«. Penološke teme. 2.3-4:255-263.
35. Šakić, V. (1991): Neki socioekonomski i psihologijski faktori kriminalnog ponašanja (disertacija) Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
36. Thomas, Ch. (1971): Determinants of Prisonizations: a Test of Two Analytical Perspectives and Adult Resocialization in Total Institutions. Unpublished Ph. D. Dissertation. University of Kentucky.
37. Zarevski, P. (1989): Modifikacija ponašanja u području kriminaliteta i penologije. Penološke teme. 4. 3-4:173-193.
38. Zvekić, U. (1977-78): Oglad iz logike istraživačkog postupka. Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja. Beograd. 227-239.
39. Žakman-Ban, V. (1986): Razlike u sociološkim karakteristikama i efikasnosti resocijalizacije maloljetnih delinkvenata muškog i ženskog spola na području SR Hrvatske (magistarski rad) Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.
40. Žakman-Ban, V. (1995): Upliv socijalnogospodarskog statusa osuđenika i vrste kaznenog djela u prilagodbi institucionalnomu penološkom tretmanu (disertacija) Sveučilište u Zagrebu. Fakultet za defektologiju. Zagreb.

Epistemological and Methodological Problems in Crimino-Penological Studies

Summary

Crimino-penological studies, due to the very nature of the subject of their interest, share the «predicament» of all sociological studies, i.e., during the course of a study the researchers are generally encountering problems on an epistemological and a narrower methodological level, which are inherent to the social science. These remarks, that is, the limiting elements in sociological, and consequently also in crimino-penological researches, are more or less well-known, although various authors offer different solutions. However, the point is to what extent are the researchers aware of these limitations and problems, how they evaluate them and consequently, in what measure they are really allowing for the influence of these elements on the results of the study.

The intention of this paper is to emphasize the importance of taking into consideration the numerous epistemological and methodological problems in sociological researches, particularly in crimino-penological studies. The authors underline that the variance of solutions offered for a great number of epistemological and methodological problems in sociological, and consequently also in crimino-penological researches, is not such a big problem. The bigger problem is the total ignoring of difficulties and limiting factors. So, the point is, not how well acquainted are the researches with those elements limiting the comprehension of criminological or penological spaces and processes, but how they evaluate and consequently, take these elements into consideration when drawing their conclusions and possibly, when they are making their suggestions for application of the research results in the practical work. Anyway, the awareness and »acknowledgement« of those limiting elements and problems are the fundamental presuppositions for their possible elimination.

Key words: crimino-penological studies, epistemological problems, methodological problems